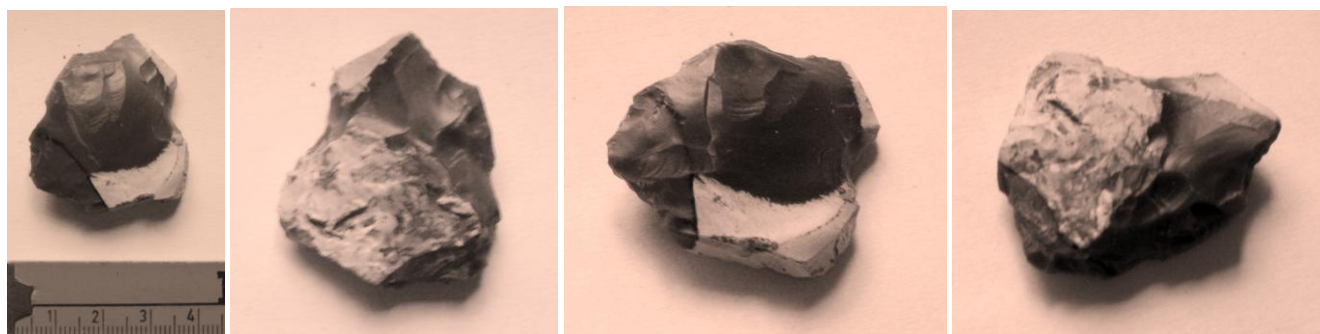

MÚLTIDÉZŐ

VI. ÉVFOLYAM, 2016. KÜLÖNSZÁM

PAPKERTI KŐPENGE

Amikor a múlt év végén elkészült a szerkesztő az olvasóktól, akkor jelezte, hogy a Múltidéző nem végleges szűnik meg, csupán a rendszeres havi megjelenése szünetel átmenetileg. A Múltidéző „hátszaga”, a településünk múltjának kutatása, továbbra is folyamatos munkát jelent, és ezután is időszakosan hírt adunk erről a tevékenységről, még hogyha, mint eddig is, a falu vezetése hivatalosan minderről nem vesz tudomást. Ebben a mostani különszámban több lényeges ponton dőlnek meg eddigi ismereteink múltunkról. A Papkertben előkerült opálkőből készült kőpenge, és az őskori cseréptöredékek azt bizonyítják, hogy községünk területén nem csak Kövesen települt rá a római kor az őskorra, hanem itt is! Eddig két opálkőből készült kőpenge volt ismert, az egyik Császtbánya területéről, a másik az egykori Kányási major mellett került elő. (Fényképüket először közölte a Múltidéző.) Azonban mindkettő méretében kisebb volt, a most megtaláltnál, ami 3x3,5

cm-es. (A Köves területéről került elő Vas megye egyik legnagyobb kőbaltája is, ami jelenleg egy szombathelyi magánygyűjtemény tulajdona. Ennek fényképét is a Múltidéző közölte először.) Néhai Kovács Géza pedig, szinte egy teljesen ép őskori kerámiaedényt talált, amit leánya, Kovács Andrea őriz máig magánygyűjteményében. (Ezt is a Múltidéző közölte először.) A Köves területén Kelta kori kerámiatöredékek is előkerültek (ezek fényképét is a lapunk közölte először), illetve a múlt század hetvenes éveiben a Fekete ér medrének mélyítésekor az Eger alatt szintén kerültek elő Kelta kori edények, sajnos a markológép összetörte őket. Mindezek az adatok azt bizonyítják, hogy településünk az őskortól lakott terület volt. Azonban eddig a Papkerről csak azt tudtuk, hogy a római korban volt itt élet, hisz több mint száz éve, 1913 márciusában, Ambrózy-Migazzi István végeztetett itt ásásokat. A most talált kőpenge azt bizonyítja, hogy az itt húzódnó kiszáradt Gyöngyös meder mellett az életfeltételek jóval korábban már adottak voltak, hisz ez a térség magasabban fekszik a falu mostan lakott területénél, ami ebben az időben még lápos, mocsaras, árterület volt. Talán falurész neve is ebből származtatható, hisz Lipártot sokszor a középkor során, de még az újkorban is gyakran Lippart-ként (láp-part) említik.

PAPKERTI ÓSKORI EDÉNYTÖREDÉKEK

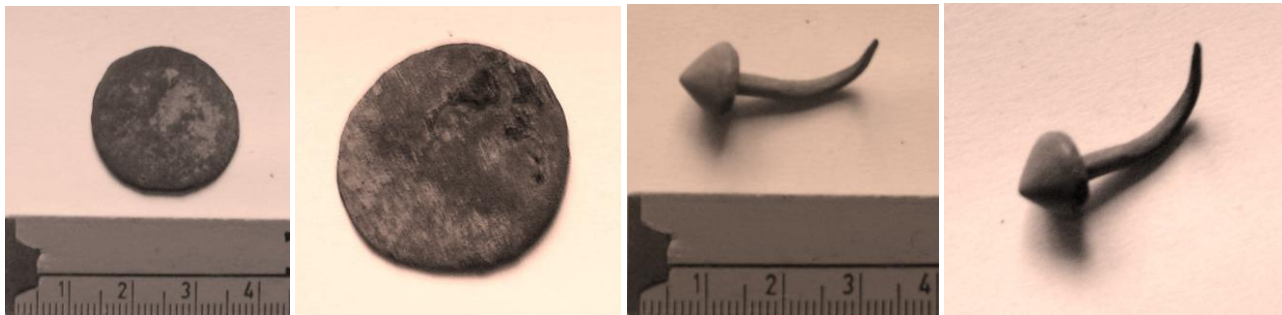
Visszatérve tehát a Papkertre, amely abból a szempontból rímel a Köves területhez, hogy mindkettő egy kiszáradt folyómeder, érmeder partján helyezkedik el, és mindkettő emelkedő talajszintet mutat, a mai település határának két legmagasabb pontja (Köves - 183,5 m, Papkert - 183 m) ez a két helyszín, az egyik Észak felől, a másik Dél felől. Az idén tavasszal terepbejáráskor előkerült kerámiatöredékek nem koronggal készültek, hanem szabad kézzel, különösen a töredékek belső oldalai nagyon egyenetlenek. Az egyik grafitiszürke felszínű, de törésfelületén terrakotta színű. A másik egészen világosszürke, törésfelületén is ilyen színű, viszont a belseje még világosabb szürke. (Az is lehet, hogy fehérre meszelték a belsejét, higiéniai okokból.) Egészen apró mészszemcséket minkét töredék tartalmaz. Az edények falvastagsága nem éri el az 1 cm-ert. A grafitiszürke színű a cserépedény alján helyezkedett el, épp a fenékrész törött le róla, emiatt viszont meghatározható annak nagysága, kb. 12 cm-es lehetett a cserépedény alja. A galamszürke edénytöredék egy peremtöredék, így az edény szájnnyílása ebből nagyjából meghatározható, ami k. 30 cm-ert tett ki. Tehát ez az utóbbi egy nagyméretű tárolóedény lehetett. Még egy hely ismert a falu határában, ahol, őskorra települt rá a római kor, sőt később a középkor is, ez a terület a Galától Északkeletre helyezkedik el, közigazgatásilag azonban Pecölhöz tartozik. Mivel Harangláb dűlőként is ismert, feltételezhető, hogy a középkori, később elpusztult Egerköz faluval lehet azonos. A Harangláb elnevezés pedig talán a falu egykori temetőjére, vagy az elpusztult Szent Péter templom helyére utalhat. Viszonylag közel van az egyik Császtbányához, ahol római kori emlékek mellett középkori cseréptöredékek is előkerültek. A név itt is arra utal, hogy kőbányának használták ezt a területet. Mivel ezt mindig a Szécsennyel illetve a szécsenyi i uradalommal együtt említik az

oklevelek, az is lehet, hogy a múlt század utolsó negyedéig az új kastély parkjában fennmaradt mészkőből faragott épületekővek, párkányok, oszlopok (ezekből néhány még mai is meg van) nem is a középkori szécsenyi udvarház épületekővei voltak, hanem szintén római kori eredetűek.

PAPKERTI RÓMAI KORI BRONZLELETEK

Maradva tehát még a Papkertenél, eddig is tudtuk erről a területről, hogy még a 19. században is kőbányának használták, és azt is tudtuk róla, (épp egy fennmaradt legenda következtében) hogy a középkorban a lipárti templomot az itt talált épületekővekből emelték. A templom legutolsó renoválásakor teljesen le kellett verni annak külső vakolatát, és belül is 1,5 -2 m magasságig, amikor is láthatóvá váltak a mészkőből faragott római kori, másodlagosan beépített épületekővek. (Ezek fotóit is először a Múltidéző közölte.) A felújításkor feliratos márvány kötőredék is előkerült, ezt is elsőként Mi közöltük. Ambrózy-Migazzi István már említett, e területen végzett ásatásai során falmaradványok, csatorna- és kemenceépítmények is előkerült.

„A tanai és a lipárti határok érintkezésénél, a Gyöngyöspart és a rumi vasútvonal közelében, a szécsenyi plébániabirtokon és a káptalanföldek egy részén a szántóvető ember ekéje sokszor megakadt, az arató kaszája nem egyszer kicsorbult a föld felszínén levő kemény kődarabokban. Itt-ott nagyobb téglák kőfalnak a nyomait sejtették. Az idősebb lipárti emberek emlékeznek arra is, hogy e helyről valamikor szekérszám hordták be a faluba a kőveket és a tégladarabokat. Ezek a jelek vezették Ambrózy István báró bars megyei földesurat, aki a téli hónapokat édesanyjánál Tanán töltötte, arra a gondolatra, hogy az említett helyeken ásatásokat rendezzen. Számításában nem csalatkozott. A jó búzatermő talaj csakugyan régi idők emlékeit rejtette. A sok mindenféle alakú és mintázatú edénydarabokon, lapos római téglákon, szobormaradványokon, egy szép „terra sigillatán” kívül több kőfal és csatorna nyomaira akadtak. Találtak egy kemenceszerű üreget is, amelynek falai meglehetősen épségben megmaradtak. A kőedényrészletek alakja, virágos, girlandos díszítése, s a téglák alakjai mind arra engednek következtetni, hogy itt római emlékekkel állunk szemben. Úgy tudjuk, hogy a kiásott leleteket s a helyet legközelebb szakértők is meg fogják vizsgálni, s így reméljük, hogy szakszerű kutatás nem közönséges eredményekre fog vezetni. Itt említjük meg Szabó Lőrinc vasszécsenyi plébános, szívesen engedte át szántóföldjét, hogy Ambrózy báró érdekes kutatásait elősegítse, és eredményessé tegye.” Erről a területről később is kerültek elő különböző római kori leletek, kisebb bronztárgyak, (attas, gyűrű, fibula, tű, stb.) és 3.- 4. századi pénzek. Ezekről is a Múltidéző adott hírt először, és közölte róluk fényképeket. (Részben vasszécsenyi magángyűjteményben, részben a Múltidéző helytörténeti gyűjteményében található.) Idén tavasszal az eddig legnagyobb átmérőjű (2,2 cm), igaz nagyon kopott bronzérem is előkerült. Azonban az Ambrózy-

Migazzi István általános iskola 7. osztályos tanulója, Tóth Gellért, híven az iskola névadójához, márciusban egy életnagyságú bronz hüvelykujjat talált, ami azt bizonyítja, hogy nem volt akármilyen hely a településünk a római korban, ha egy életnagyságú bronzszobor állt akkor valahol, talán egy villauradalom közepén, vagy szentélyében. Ráadásul a hüvelykujj megmunkálása egyáltalán nem provinciális munka, hisz a körömnövés barázdáit is megmintázta az ókori szobrászművész. Ezek után azonban még az sem zárható ki, hogy ennek a területnek a temetője, Kiskajd környékén volt, ahol a híres „Selene és Endymion” történetét elbeszélő sírkőtöredék előkerült a múlt század első felében, melyet ma Savaria Múzeum kőtárában őriznek. Buócz Terézia, római koros régész állapította meg a sírkövet állító Sempronius családról, hogy itáliai származású. A bronz hüvelykujj is, mint már utaltunk rá (illetve az egész alakos életnagyságú bronz szobor) itáliai szobrász alkotása. Igen csak tehetős tulajdonosai lehettek az életnagyságú bronzszobornak. Lehet, hogy Ambrózy István ugyanennek a szobornak a töredékét találta meg 1913-ban, amire az idézett újságcikk is utalt, de sajnos a Savaria Múzeumban már nem lelhető fel az akkori ásatásnak anyaga.

PAPKERTI TERRA SIGILLATA TÖREDÉKEK

Az előbb idézett Szombathelyi Újság egykori cikke is megemlíti egy nagyon szép terra sigillata edényt. A Papkertből azóta is több ilyen edénytöredék került elő, de rendszerezésük mindmáig nem történt meg. Ez a fajta kerámia a maga idején is importárúnak-, sőt státusszimbólumnak számított. Csak tehetős polgárok birtokolták. Ma a herendi porcelán ilyen kurrens árú. A most előkerült egyik töredéken egy kétkerekű kocsi, bigát látunk, amit két ló húz. A terra sigillata edényeknek a

2. században volt a reneszánszuk, mivel a Papkert területén 2. századi pénzérme is előkerült, joggal feltételezhetjük, hogy a rómaiak által már ebben a században lakott volt ez a terület. A Múltidéző egy korábbi száma már foglalkozott a Kétútköze dűlőnév eredetével, amelyben felvetettük, hogy esetleg a község területén lehetett egy elágazása a Sophiane (Pécs) illetve Mogentiana (Somlólóvársárhely) - Aquincum (Óbuda) irányába Saváriából kivezető római útnak. Ugyancsak Buócz Terézia, 1961-ben Süle József egykori szécsenyi iskolaigazgató bejelentése alapján az Eger alja dűlőben beazonosította a római utat a falu határában. Sajnos ma már csak körülbelül lehet megjelölni ezt a helyet, ugyanis annak idején hiába jelölték be térképen a Savaria Múzeumban, ez alapján ma már nem található meg ez a helyszín.

A KÖVESI ÓSKORI FENŐKŐ

Már eddig is többször említettük a Kövesi lelőhelyet, amelyen egymásra rétegződik a kőkor, bronzkor, vaskor és római kor. Idén tavasszal, itt is egy új lelettel gazdagodott a településünk, egy őskori fenőkő került elő egy terepbejárás alkalmával. A

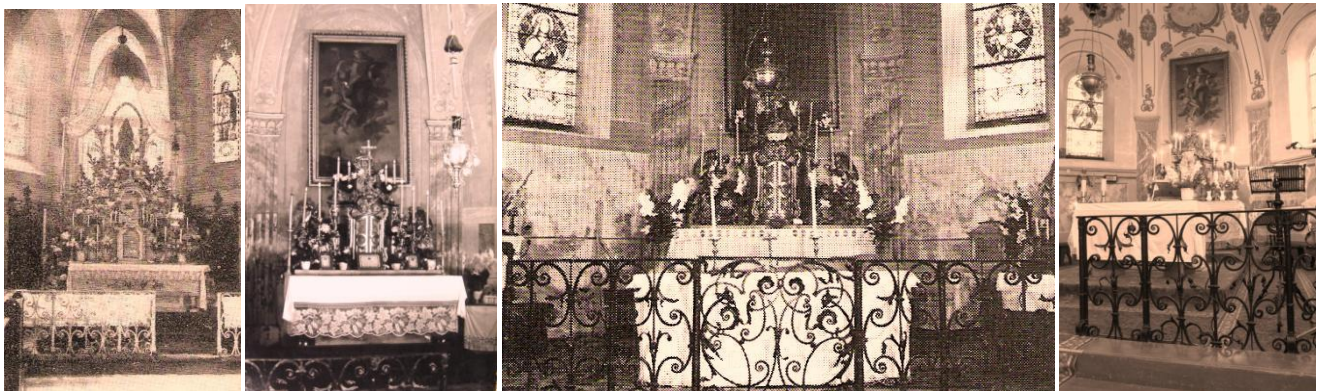

15 cm hosszú, 4 cm széles, és 3 cm magas fenőkő minden oldalát homorúra csiszolták, fenték. A szürke rétegződésű kemény kőbe csillogó, szemcsés homokkőzárványok találhatók, köztük szinte félmilliméternyi vékony szürke és fehér rétegződések láthatók. A marokkóként is használatos követ lehet, hogy más célra is használták. Óskori fenőkövek már korábban is kerültek elő a Kövesről, és a Gala mellől, de ilyen nagyságú, és tökéletességű példány még soha. Mindenképp a maga idejében importárúnak számított. A fellelt őskori leletanyag egy-két család birtokában van, és részben a Múltidéző helytörténeti gyűjteményében. A településen lévő különböző családi gyűjtemények többsége felajánlotta a birtokukban lévő tárgyakat egy létrehozandó helytörténeti gyűjtemény számára, azonban eddig nem volt elég elszánás a település vezetése részéről az ügy támogatására, megvalósítására, pedig alkalmas épület kettő is van falunkban erre a célra. Az egyik a már évtizedek óta üresen álló szécsenyi iskolaépület, a másik a nemrég eladásra meghirdetett, az önkormányzati épület melletti egykori molnárszegéd ház. Az utóbbi az önkormányzatról gond nélkül üzemeltethető lenne.

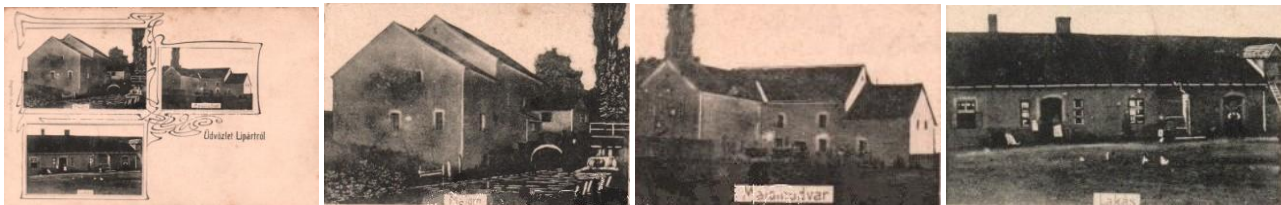
A SZÉCSENYI TEMPLOM ÁLDOZTATÓ RÁCSA

A barokk áldoztató-rács előéletét már ismertük, tudtuk, hogy a szombathelyi Ferences templomból származott, hogy Kis József vasszécsenyi plébánosnak köszönhetően került a szécsenyi templomba 1935-ben. 98 pengőért vásárolta meg Vinkovits Viktortól a szombathelyi Ferences rendi házfőnöktől. Az áldoztató-rács valószínűleg a ferences templom 1731-es barokk újjáépítésével egyidős, tehát korábbi, mint az 1837-ban újjáépített szécsenyi templom. Ennek ellenére illik annak copf stílusú miliójébe, már csak azért is, mivel annak oltára viszont rokokó stílusjegyeket visel magán. Tehát mindez ismert volt, most azonban egy 1928-as nyomtatvány fényképen is megmutatja miként nézett ki az áldoztató rács az eredeti helyszínen. A fénykép a Ferences templom májusi oltárát ábrázolja, melyen jól látható a szentélyt a hajótól elválasztó barokk áldoztató rács. A nyomtatvány hátoldalán „megkérlelő” ima olvasható a káromkodásokért. Kis József szécsenyi plébánosnak, később kanonoknak elévülhetetlen érdemei voltak a szécsenyi és a lipárti templomok felújításaiban. Lelkiismeretesen fél évszázadon keresztül viselte mindkét templom gondját, magáénak érezte őket, otthonossá tette őket, a kor szükséges modernizációt mindkettőben elvégeztette. (Kis József kanonokról a Múltidéző korábban önálló rovatot indított, naplói, jegyzetfüzetei mai is még sok meglepetést tartogatnak, többek közt Pehm Józsefhez, később Mindszenty Józsefhez, Badalik Bertalanhoz és Géfin Gyulához fűződő barátai kapcsolata miatt.) Személye, hitvalló és a kommunizmus alatt helytálló élete önálló kötetet érdemel!

LIPÁRT ELSŐ, ÉS EGYETLEN KÉPES LEVELEZLAPJA

A Múltidéző egyik lelkes olvasója, dr. Pozsonyi János küldte el a szerkesztőségbe nemrég ezt a képeslapfotót, amely valóban revelációként hatott, hisz erről a falurészről, a kommunizmus előtt önálló faluról, eddig nem volt ismert képes levelezőlap.

Pontos keletkezését nem ismerjük, a szombathelyi Stegmüller nyomdában készült. Nem tudjuk azt sem, hogy a nyomdának volt-e rokoni kapcsolata Stegmüller Károly káptalani nagypréposttal, aki 1901-és 1906 között, öt éven át volt Lipárt földbirtokosa, de feltételezhető, hogy nem csak névrokonságról lehetett szó. A képeslapon, két fényképen is látható a lipárti malom, amelynek első említése, még mileki malomként 1217-ből való. Sajnos a rendszerváltás után elbontott épület Lipárt legrégebbi építménye lehetne, ha még állna, így jövőre lenne 800 éves! Egyes vélemények szerint a középkori Milek (helyi tájszólásban Mülök) falunév is a malom elnevezésre utal, aminek egyes, még ma is megmaradt részei P. Hajmási Erika régész szerint akár római kori eredetűek is lehetnek. Nemrég került elő az egyházmegyei levéltárban a malom 19. század végi tervrajza, még háromkerékű malomként. A fénykép készítésekor már id. Szokos Andor tulajdona. A harmadik kép pedig a nemrég száz éves épületet ábrázolja, a mai Ásványmúzeumot, amit Pödör György mentett meg az enyészettől, és múzeuma által tette híressé ismét Lipártot.